

PIIMA TOOTMINE JA TÖÖTLEMINE ON PROBLEEMIKS

O. Saveli

Eesti Põllumajandus-Kaubanduskoja (EPKK) piimandustoimkond töötab eelmisest aastast. Toimkonda kuuluvad koja nõukogu liikmed, tootjate ja töötlejate esindajad, põllumajandusministeeriumi ja loomakasvatuseinstituudi töötajad. Põhiliseks töövormiks on koosolekud tootmis- või töötlemisettevõttes ja kord aastas foorum. Sel aastal oli piimafoorum 25. märtsil Öisus.

9. okt. koguneti Laeva meiereisse (AS Tapila) tutvuma suhteliselt väikese, kuid kaas- aegse ettevõtte tehnoloogiaga. Kuigi tegemist on Soome kontserni Valio tütarettvõttega, ostetakse piim kokku ainult Eesti tootjatelt. Pakkumine ületab võimsused, kuna piima ostu- hind on soodne isegi Venemaa kriisi ajal. Tööstusel pole erilisi pretensioone piimatootjatele, sest on tekkinud vastastikune arusaamine. Toodetakse peamiselt täis- ja hapupiimatooteid. Eriti tunnustatud on ALMA tooted. Jogurtite komponendiks on metsamarjad või puuviljad, mis kasvavad ka Eestis, kuid imporditakse keedistena Soomest. Ilmselt on keediste kvaliteet seal püsivam. Toodete müügihinna vähendamise eesmärgil on kavas rakendada ka kilepakendi liin. Äsja valminud külmuhoone on mahukas ja lubab töötlemist laiendada.

Ilmatsalus järgnes arutelu "Piima strateegia", millest peale 7 toimkonna liikme võtsid osa Riigikogu maaelu komisjoni esimees Aavo Mölder, EPKK juhid, talupidajad Harju- ja Põlva- maalt, suuremate tootjate esindajad Jõgeva- ja Tartumaalt. Et mitte langeda liialt emotsiooni- desse, arutati esmalt piima tootmise ja töötlemise olukorda lähiminevikus ning selle tule- vikku. Seejärel räägiti viimaste nädalate katastroofilisest olukorrast. Arutelu juhtis toimkonna juht prof. Olev Saveli.

Eesti Konjunktuuriinstituudi kahe aasta küsitluste alusel selgus, et kodumaistel toidu- kaupadel on harjumuspärane maitse, lisainete vähene sisaldus ja hea kaupade valik (66% küsitletutest) ning need on tervislikud (63%). Ainult kodumaist juustu ostab 72% ja peamiselt kodumaist 24% küsitletutest. Mõnevõrra vähem ostetakse kodumaist majoneesi (51 ja 28%), jogurtit (43 ja 28%) ja sulatatud juustu (41 ja 29%). Kahtlematult kõrgemad näitajad oleksid värskel ja hapendatud joogipiimal. Järelikult on piimal ja kodumaistel piimasaadustel Eestis kõrge tunnustus.

Piima tootmine on Eestis traditsiooniline. Peetakse ühte lehma pere tarvis, mõnda lehma lisisissetuleku nimel või suuremat arvu lehma talus, ühistus, osühingus või aktsiaseltsis äri- plaani alusel. Igas ettevõttes on sisetarve: piim pereliikmetele, müügiks töötajatele ja seda kulub ka karjataienduse üleskasvatamiseks. Plaanimajanduse tingimustes oli piima kaubalisus väga kõrge, sest nõuti plaani täitmist. Selle tulemusena jõudis tööstusesse üle 90% toodetud piimast. Viimaste aastatega on langenud tööstusesse jõudva piima osatähtsus. Nii töödeldi 1997. aastal 715 000 tonnist tööstuses 518 000 tonni ehk 72%. Märgatavalt on levinud otse- kaubandus, kus kaubastatakse kodus valmistatud saadusi, aga laialt on levinud ka joogipiima või piimasaaduste tänavakaubandus. Viimane sai mõnede kohalolijate kriitika osaliseks, sest siin võib peituda oht tarbija tervisele. Teised polnud nii kriitilised, kuivõrd väiketootjad vaja- vad ka normaalset sissetulekut, eriti praeguses olukorras. Mõistagi on riiklikult selline ette- võtmise keelatud.

Väiketootjatel ja töötlejatel on ühine mure. Kindlasti on vaja ülejääv piim ära müüa töötlejale, kuid piimahinnast mahaarvatav transpordihind on liialt kõrge. Eesti Piimaliidu (EPL) andmeil on keskmine kokkuveokulu 18 senti/kg (maksimaalselt 2,5 kr./kg).

Jõudluskontrolli keskuse andmeil on 64,5% karjadest kuni 10 lehmaga ja 18,5% 11...50 lehmaga (tabel 1). Seega on väikekarju palju – 83% karjadest. Nendes karjades aga toodeti vastavalt 7,2% ja 8,8% ehk kokku vaid 16% piimast. Tööstuste andmeil oli piimamüüjaid 1997. aastal 14 330, kellest 67,9% müüsid kuni 10 tonni piima aastas (tabel 2). Kui lisada veel 11...50 tonni müünute osa (26%), saab kokku 93,9% piimamüüjatest. Nad müüsid aastas aga ainult 21,6% kogu piimast.

Tabel 1. Piimatootvate ja -müüvate ettevõtete ning lehmade arv (Jõudluskontrolli andmed 1997)

Karja suurus	Karjasid		Lehmi		Piima kogutoodangust, %	
	arv	%	arv	%		
1...10	1685	64,5	7 924	6,8	7,2	5035
11...50	484	18,5	9 510	8,2	8,8	5067
51...100	116	4,4	8 732	7,5	6,9	3929
kuni 100	2285	87,4	26 166	22,5	22,9	4714
101...300	240	9,2	42 956	37,0	33,9	3958
301...600	67	2,6	27 079	23,3	22,8	4226
üle 600	20	0,8	19 908	17,2	20,4	4438
Kokku/keskm.	2612	100	116 109	100	100	4394

Tabel 2. Piimamüüjate struktuur 1997 (EPL andmed)

Aastas tonni	Piimamüüjate		Kogutoodang	
	arv	%	tuh. tonni	%
kuni 10	9 708	67,9	38,7	7,7
11...50	3 715	26,0	70,0	13,9
51...100	319	2,1	24,6	4,9
101...500	348	2,3	90,3	17,9
üle 500	240	1,7	280,5	55,6
Kokku	14 330	100	504,1	100

Diskussioonis jõuti järelduseni, et piimatootjad võib jaotada 3 rühma: lehma peetakse pere tarvis, lehm(ad) on lisisissetuleku allikaks või tootmisettevõtte. Üksiku(te) lehma(de) pidaja(te)lt piima kokkuostu lihtsustamiseks tehti ettepanek luua omavahel piimakogumise ringe või ühistuid, et vähendada transpordikulusid. Harjumaal on rakendatud juba viis, kus üksiku lehma piim kogutakse suurema tootja juurde.

Arvestades EPMÜ Loomakasvatusteadusinstituudi aretusosakonna poolt 1996. ja 1997. a. läbi viidud küsitluse andmeid olid kulutused väiketootjatel küllalt kõrged. Alles 40...50 lehmaga ettevõtted suudavad end ära majandada. Avaldati arvamust, et järgmiseks aastatuhandeks kujunevad välja piimatootmise ettevõtted, kus on 100...200 lehma aastatoodanguga üle 7000 kg.

Piima töötlemise probleemiks on piimatootmise sesoonsus Eestis. Kõige suurem on piima kokkuost 3. kvartalis ja põhjuseks on poegimiste kuhjumine 2. kvartalile ning muidugi suvine rohusööda rikkus. Tabelist 3 on näha, et piima kokkuostu mõjutab eelnevas kvartalis poeginud lehmade arv.

Tabel 3. Poegimiste ja piima kokkuostu kvartaalne jagunemine (%)

Näitaja	I kvartal	II kvartal	III kvartal	IV kvartal	Kokku
Poegimised 1997	25,8	32,9	19,3	22,0	100
Piima kokkuost 1997	17,5	28,0	32,2	22,2	100
Piima kokkuost 1996	16,5	27,7	34,7	21,1	100

Kahjuks on kokkuostetava piima hinda suvel ja talvel diferentseeritud alles kolme aasta jooksul. Ainult piimahind paneks tootjat mõtlema, millal seemendada mullikad, et poegimised suurendaksid piimakogust kõrgema hinna perioodil. Lahendus peitub vaid mullikate õiges söötmisses, et nad saavutaksid talveks optimaalse 350-...400-kilogrammise kehamassi. Optimaalne seemendusperiood on detsembrist maini. Suvekuudel võib isegi vahet pidada. Eesti Piimaliidu seisukohalt põhjustab piima vähene laekumine 1. ja 4. kvartalis ka imporditud või töötlemise piimatööstustes.

Piima tarbimine Eestis on langenud. Kui piimatootmise kõrgperioodil tarbiti meil piima ja piimasaadusi 420 kg ulatuses, siis 1997. aastal vaid 276 kg. Soomlane tarbib aastas üksnes joogipiima ligi 200 liitrit. Eestlane tarbis juustu 3,1 kg ehk 2,4 korda vähem kui põhjanaabrid. Kui võtta aluseks prof. S. Teesalu soovitus, peaks inimese kohta tarbitama vähemalt 360 kg piima koos -saadustega. Eriti vähe tarbivad piima lapsed. Maapere, kes ei pea lehma, ei suuda tihti piima osta, linnalapsed on aga mõjutatud uutest harjumustest, mistõttu juuakse muid

jooke. Piim kui kõige täisväärtuslikum toiduaine on hädavajalik kasvavale kui ka vananevale organismile, rääkimata füüsilist tööd tegevast inimesest. Toimkond oli üksmeelne, et kui riik hoolib oma elanike tervisest, oleks vaja leida eelarvest vahendid, et iga lasteaia- ja koolilaps saaks päevas tasuta klaasi täispiima, hapupiimatooteid või jogurtit. Märkatavalt ulatuslikum peaks olema vastav selgitustöö laste hulgas ja propaganda täiskasvanutele.

Piima tootja- ja tarbijahinna suhe ei ole põhjendatud. Arenenud loomakasvatusega maa-des on toorme hind 40...45%, Eestis vaid 1/3. Teiselt poolt ei ole paigas ka piima ja jõusööda hinnad. Kui Taanis ostab farmer ühe kilogrammi piima eest 2 kg jõusööta ja Saksa farmer 1,8 kg, siis Eesti talunik saab seda vaevalt ühe kilo. Kui piima hind oleks Eestis 3 krooni, võiks jõusööt maksta 1,8...2 krooni.

Märkatavalt on muutunud olukord kulutuste jaotuses. Käesoleval ajal, mil veiseliha hind on ebaloomulikult madal, peab piima müügihind katma suure osa karjatäienduse üleskasvatuse-kuludest. Varem kattis selle praagitud lehma müügihind.

Kriitiliselt suhtuti sellesse, et praegu, kus pole vajalikul määral välisurgu ja tootjale makstakse väga madalat hinda, pole alandatud tarbijale müüdava toodangu hinda. Arvati, et see on vajalik, kuigi piima tarbimine ei suureneks proportsionaalselt hinna alandamisega.

Piima kogutoodang on vähenenud ligi 2 korda nagu tarbiminegi, mistõttu on vaja ülejääv osa ekspordida. Välisurgudele pääsemine on väga keerukas, sest kõik kaitsevad oma turgusid kas majanduslikel (Euroopa Liit) või poliitilistel kaalutlustel (Venemaa).

Eriti keerukas on käesolev periood, kus rahakriis on tabanud Venemaad ja Ukrainat ning Läti ei taha tunnistada vabakaubanduslepingut. Tähtsamate piimasaaduste ekspordis moodus-tas Venemaa keskeltläbi 65% ja Läti 25%, kokku 90% (tabel 4). Euroopa Liidu riikidesse on arvestavalt eksporditud vaid lõsspulbrit.

Tabel 4. Piimasaaduste eksport Eestist (tonnides) ja selle jagunemine riikide lõikes (%) (1998. a. jaan.–juuli)

Riik	Lõssi-pulber	Hapupiima-tooted	Või	Värske juust, kohupiim	Muud juustud	Põllumaj.-saaduste ekspordist, %
EKSPORT	3011	20 316	7 080	1 156	2 116	
Venemaa		72,2	52,4	65,9	51,7	20,8
Ukraina		4,8	6,5	8,8	3,1	17,0
Läti		22,7	27,5	22,1	29,4	20,2
Holland	55,6					5,4
Saksamaa	10,0					2,9
Jaapan	9,7					

Tabel 5. Piimasaaduste import Eestisse (tonnides) ja selle jagunemine riikide lõikes (%) (1998. a. jaan.–juuli)

Riik	Lõssi-pulber	Hapupiima-tooted	Või	Värske juust, kohupiim	Muud juustud	Põllumaj.-saaduste impordist, %
IMPORT	761	564	9644	431	168	
Hind, kr/kg	18,06	17,30	30,82	43,27	25,11	
Venemaa	89,6					4,0
Saksamaa		89,2	3,1	23,2	16,7	9,3
Uus-Meremaa			35,1			2,8
Austraalia			19,8			2,3
Holland			13,3		12,3	9,0
Rootsi			10,6	13,0		5,4
Argentiina			5,6			
Läti				57,6		3,9
Leedu					55,5	3,7

Ainult Eesti turg on kõigile vaba. Seda kasutavad eeskätt kodumaised importöörid, sealhulgas töötleva tööstuse ettevõtted. Piimatööstused pole siin küll esirinnas, kuid või import tekitab palju küsimusi tootjatelt. Kui on raskusi piimasaaduste ekspordiga, poleks samaaegne import mõeldav. Aga Eestis on kõik mõeldav. 1997. aastal imporditi vabaks ringluseks 17 500 tonni võid, millest 10 200 tonni töödeldi tagasi hapukooreks, mis omakorda eksporditi itta. Aga ikkagi üle 7000 tonni jäi Eestimaale. Ja 1998. aasta 7 kuuga imporditi 9 600 tonni võid (sellest 55% Okeaniast), millest osa jäi jälle Eestisse.

Kui arvestada, et ühe kilogrammi või tootmiseks kulub 20 kg piima, on Eestisse imporditud vastavalt 350 000 tonni 1997. ja 194 000 tonni piima käesoleva aasta 7 kuuga. Selline kogus moodustas 2/3 Eestis 1997. aastal kokkuostetud piimast. Väideti, et põhjuseks on ebaühtlane piima tootmine Eestis ning piimatööstuses säilitati 430 töökohta. Kui võtta aluseks, et 10 000 tonni või tarvis on vaja toota 200 000 tonni piima, tagatakse maal töö 4 500 inimesele ning maksudest laekub 57 mln. krooni riigieelarvesse. Järelikult on vahe märgatav. Kahjuks ei luba äri nii kaalutleda. Üldse jäi selgusetuks, miks püütakse Eestis iga hinna eest säilitada piima töötlemise ülemäärast võimsust.

Jõuti seisukohale, et Euroopa Liidult soodsa kvoodi tagamiseks peaks piima kogutoodang kasvama. Eeskätt tuleks edendada piima tootmist Eestis, milleks on olemas hea jõudlusvõimega tõud, kogenud loomakasvatajad ja suhteliselt soodus kliima. Optimaalne peaks olema vähemalt 800 000-tonnine kogutoodang. Kui lehma aastatoodang on 5000 kg, siis peaks lehmade arv olema 160 000. Selle taseme oleks saavutanud 2000. aastal. Kahjuks võib selle aasta suvi teha korrektiive nii lehmade arvus kui ka kogutoodangus. Söödapuudus ja piimahinna langus on tekitanud lehmade müügi järjekorrad juba järgmisesse aastasse. Ehk päästab seegi mõni tuhat lehma hävingust.

Tabel 6. Euroopa Liidu piimakarjakasvatus

Riik	Elanikke mln.	Lehmade arv mln.	Elanikke lehma kohta	Piimatoodang mln. t	Piima elaniku kohta kg	Isevarustatus %
Saksamaa	81,5	5,02	16	27,17	333	101
Prantsusmaa	58,0	4,45	13	22,96	396	102
Itaalia	57,2	2,09	27	9,85	172	76
Holland	15,4	1,68	9	10,50	682	173
Belgia	10,1	0,64	16	2,93	290	102
Luksemburg	0,4	0,05	8	0,26	650	102
Suurbritannia	58,3	2,48	24	14,26	245	87
Iirimaa	3,6	1,27	3	5,21	1 447	199
Taani	5,2	0,70	7	4,44	854	161
Kreeka	10,4	0,18	58	0,52	50	75
Hispaania	39,2	1,28	31	5,42	138	94
Portugal	9,9	0,36	28	1,67	169	103
Austria	8,0	0,68	12	2,42	303	111
Soome	5,1	0,38	13	2,36	463	126
Rootsi	8,8	0,46	19	3,28	373	100
EL kokku	371,5	21,72	17	113,25	305	108
EESTI	1,5	0,16	9	0,71	473*	131

*) norm 360 kg

Võrreldes Euroopa Liidu riikidega on Eestis 2 korda vähem elanikke ühe lehma kohta ja isevarustusaste on 131%. Hollandis ja Taanis on samasugune suhe, kuid kuna piimatoodang lehma kohta on märgatavalt suurem, on isevarustuse tase kõrgem. Eestis on elaniku kohta 100 kg piima ületoodang, mis annab võimaluse eksporttoodangu valmistamiseks. Vajadus importida piima või piimasaadusi puudub.

Hetkeolukorra arutelu oli tasakaalukas, kuid murelik. Et ka liha kokkuostuhind on märgatavalt alla omahinda ja sedagi raha makstakse hilinemisega, on põllumajanduslikus tootmisfääris kujunenud katastroofiline olukord. Kui praegu kirutakse majanduskriisi Venemaal ja Ukrainas, on varjatud kriis Eesti põllumajanduses kestnud aastaid. Algas see ju üliliberaalsele vabaturumajandusele üleminekuga. Sündmused Venemaal ja Ukrainas tõid selle ainult tera-

vamalt välja. Kriitika alla langesid põllumajandusministeerium ja valitsus oma aeglase tegevusega või tegevusetusega. Septembri ja oktoobri päikesepaiste ei võimalda heina teha, ei paranda teravilja kvaliteeti ega vabasta kartulit mädanikust.

Meelevaldselt määratakse piima ja liha kokkuostuhindu, piiratakse kokkuostu mahtu, kuna külmhooned on täis. Avaldati arvamust, et laod on täis toorme meeletu impordi tõttu. Kui eksporttoodang oleks valmistatud Eesti toormest, võinuks töödelda piima ja liha lattu, kuni rahakriis idaturul laheneks. Olukord kinnitab veel kord Eesti turu reguleerimise vajadust juba aastaid tagasi. Kahjuks ärimehi toetavad Riigikogu liikmed on suutnud seni paralüüsida kõik katsed tollimaksu kehtestamiseks. Tolle on seostatud ühe või teise riigiga, aga hoopis efektiivsem on maksude kehtestamine Eesti äri meestele, kes impordivad ükskõik kust toiduaineid, mida Eestis piisavalt toodetakse. Ei litsentseerita importööre ega maksustata neid. Kuidagi ei suudeta lõpetada nii vajalike seaduseelnõude nagu toiduseadus, tauditõrjeseadus jt. ettevalmistamist ja vastuvõtmist, et nende kehtestamise kaudu piirata kaua säilitatud ja madalakvaliteediliste toiduainete impordivoogusid.

Piimandustoimkonna laiendatud koosolekust osavõtjad olid üksmeelsed selles, et hea tahtmise korral on võimalik kehtestada tollid või kvootide süsteem importtoiduainetele kolmandatest riikidest juba 1999. aastal. Tahtesse jõuda Euroopa Liidu liikmeks on kodeeritud kohustus rakendada tururegulatsioon. Seni pole valitsus kas tahte puudumisest või oskamatuses seda teinud ja rakendab Euroopa Liidu nõudeid ning isegi Eesti Vabariigi seadusi valikuliselt.